

*... ikke blot ved siden af Thronen,
men højere end Thronen*

LUDVIG HOLSTEIN-LEDREBORG
OG FOLKETINGSPARLAMENTARISMEN

AF

JENS LEI WENDEL-HANSEN

... jeg tror ..., at det Princip, som jeg for mit Vedkommende vedkjender mig, nemlig de monarkiske og de konservative Ideer her i Landet, kun ville naae en virkelig Styrke gennem en rolig Udvikling, og jeg er saa langt fra at tro, at en Kamp, den føre til hvilket Resultat den vil, skulde være tjenlig for det monarkiske Princip eller de konservative Interesser, at jeg tvertimod anser en saadan Kamp, jo stærkere og højere den bliver, for den største Fare netop for disse.¹

Disse ord blev ytret i Folketinget i december 1873 af den senere femte lensgreve til Ledreborg, Ludvig Holstein. Fyrre år senere optrådte hans skikkelse i første bind af Erik Henrichsens *Mændene fra Forfatningskampen*. Forfatteren fremstillede ham som en af de fem store venstreførere – en af dem, der havde ledt Venstre igennem forfatningskampen, som Moses ledte israelitterne ind i det forjættede land uden selv at komme derind. Metaforen er Henrichsens. Han fortsatte:

En saadan fælles Skæbne tyder paa et fælles Aandsanlæg. Dette Aandens Fællesskab ligger vistnok deri, at disse fem Mænd – i Modsætning til deres Arvtagere – alle var Idealister.²

Konservatisme og idealisme er to størrelser med et problematisk forhold til hinanden. Begrebshistorikeren Michael Freeden fremstiller

1 *Rigsdagstidende* (RDT) 1873-74 – Forhandlingerne paa Folkethinget (FT), sp. 246.

2 Erik Henrichsen: *Mændene fra Forfatningskampen*, bd. 1, København 1913, s. 277.

konservatisme som en samfundsopfattelse, der kræver, at enhver forandring må tage udgangspunkt i det bestående, forstået sådan, at der i dette bestående ligger en overordnet, af individerne uafhængig social orden, som der også må tages hensyn til.³ Accepterer vi Freedens definition af det konservative samfundssyn, stemmer Holstein-Ledreborgs indlæg i Rigsdagen og Henrichsens fremstilling kun dårligt overens.

Holstein-Ledreborg er en tvetydig figur. Greven, der var arving til et af landets største godser, var folketingsmedlem 1872-90 og indtog med sin indmeldelse i Venstre i midten af 1870'erne snart en ledende rolle i partiet. Da han i 1890 nedlagde sit mandat, var det på grund af den vedvarende konfliktfyldte politiske situation. Han sagde modvilligt ja til at blive konseilspræsident i 1909 som kompromiskandidat – en post, han besad godt to måneder.⁴

Han har i eftertiden stået som en af Venstres helt store personligheder – godsejeren, der ganske atypisk meldte sig under Venstres faner, den hæderlige aristokrat, der på trods af sine standsinteresser kæmpede for folkets ret. Afvigelser fra dette billede, der er skabt af Venstre og bygger på partiets andel i forfatningskampen, har man kun i begrænset grad fremsat eller forholdt sig til i historieskrivningen. Niels Neergaard går dog i den retning i sin artikel om Holstein-Ledreborg fra 1936 i *Dansk biografisk Leksikon*, hvor han beskriver Holstein-Ledreborgs modstand mod Venstres krav om folketingsparlamentarisme i 1873 som en modstand mod »et umodent Forsøg paa at tiltvinge Demokratiet en Overvægt i vort politiske Liv, som det endnu ikke havde Magtmidler til at hævde, og som vilde forstyrre den forfatningsmæssige Ligevægt«.⁵ Han synes dermed at anerkende Holstein-Ledreborgs modstand mod folketingsparlamentarismen, men beskæftiger sig ikke med den efter det tidspunkt, hvor Holstein-Ledreborg knyttede sig til Venstre.

I reglen har forfatningskampen indtil nu især været fremstillet som en kamp for og imod folketingsparlamentarisme. Således fremstiller Kristian Hvidt i sin afhandling om Venstre og forsvarssagen spørgsmålene om forsvaret og folketingsparlamentarismen som periodens to store stridsemner, der hang nøje sammen – et synspunkt, der indirekte problematiserer, at Holstein som venstremand skulle have været modstander af folketingsparlamentarismen. Hvidt forholder sig imidlertid

3 Michael Freedon: *Ideologies and Political Theory*, Oxford University Press 2008, s. 333-334.

4 Knud J.V. Jespersen: *Rytterkongen*, København 2007, s. 113-116.

5 Niels Neergaard: »Holstein, Johan Ludvig (Louis) Carl Christian Tido« i Povl Engelstoft (red.): *Dansk biografisk Leksikon*, bd. 10, København 1936, s. 529.

ikke til spørgsmålet.⁶ Troels Fink nævner kort i sin gennemgang af Estrup-tidens politiske historie fra 1886, at Holstein-Ledreborg ikke var tilhænger af folketingsparlamentarismen, »og [han] blev det egentlig aldrig«,⁷ men konstateringen uddybes ikke. I Claus Friisbergs disputats med den sigende titel *Ingen over og ingen ved siden af Folketinget* fra 2007, hvor folketingsparlamentarismen fremstilles som det underliggende tema for alle væsentlige forfatningsmæssige diskussioner i perioden 1848-1920, fremstår Holstein-Ledreborg utvetydigt som en ledende personlighed i Venstre, men den afvigende position i forhold til folketingsparlamentarismen nævner endside behandler Friisberg ikke.⁸

Det fremstår altså uklart, hvorvidt og i givet fald hvordan Holstein-Ledreborgs modstand mod folketingsparlamentarismen kunne forenes med hans tilknytning til Venstre. Formålet med nærværende artikel er derfor at undersøge og klargøre, hvordan venstrelederen Ludvig Holstein-Ledreborg udtrykte sin opfattelse af den lovgivende magts indretning og rolle – dén lovgivende magt, der ifølge den nuværende såvel som den daværende grundlov lå hos kongen og parlamentet i forening. En forståelse heraf indebærer et mere nuanceret syn på forfatningskampen i almindelighed og den politiske Venstre-bevægelse i særdeleshed. Var det tilslutningen til folketingsparlamentarismen, der holdt dette parti sammen, og hvis ikke, hvad var det så?

Den gængse opfattelse af Holstein-Ledreborgs politiske og personlige karakter, som afspejlet i kilder fra samtidens offentlige debat, danner indfaldsvinkel for denne artikels undersøgelse. På baggrund af netop den måde, som han fremstod for den almindelige befolkning på, høstede han den ene markante valgsejr efter den anden i den Venstre-dominerede Lejre-kreds. I sidste instans handler det om at forklare, hvordan en erklæret konservativ skikkelse kunne være leder af et parti, der i eftertiden er blevet betragtet som liberalt.

På 1866-grundlovens grund

Landstingets ændrede sammensætning som følge af 1866-grundloven tilgodeså landets største skatteydere og i forreste række godsejerne ud fra det overlagte motiv, at disse – som det i 1865 blev hævdet af bl.a.

6 Kristian Hvidt: *Venstre og forsvarssagen 1870-1901*, Aarhus 1960, s. 9-10.

7 Troels Fink: *Estrup-tidens politiske historie 1875-1894*, bd. 1: »Kampen mellem de to ting 1875-1885«, Odense 1986, s. 34.

8 Claus Friisberg: *Ingen over og ingen ved siden af Folketinget*, bd. 1-2, Varde 2007. Ved en gennemgang af henvisninger til Holstein-Ledreborg i personregisteret kan det konstateres, at Holstein-Ledreborgs modstand mod parlamentarismen ikke nævnes i disputatsen.

senere konseilspræsident J.B.S. Estrup og formanden for Hedeselskabet, Frederik Mourier-Petersen – var knyttet direkte til staten med jordens bånd.⁹ Derfor var godsejerne generelt mere forsigtige med at gennemføre voldsomme og latent farlige ændringer; de udgjorde den perfekte konservative modvægt over for flygtige folkestemninger. Før grundlovsændringen betød de to ens indrettede kamre og det national-liberale partis ganske brede støtte i befolkningen, at den kongevalgte regering sjældent forekom kontroversiel; i reglen kom den nogenlunde ud af det med folkerepresentationen. Den store forskel mellem Rigsdagens to kamre efter grundlovsændringen 1866 gjorde, at valget af regering ikke længere var så uproblematisk for kongen. Med større afstand mellem Folketingets og Landstingets vilje, blev regeringens sammensætning mere kontroversiel eller i hvert fald mere kompliceret.

I Danmark i sidste tredjedel af 1800-tallet var der – groft udtrykt – uenighed om tre væsentlige forfatningsmæssige spørgsmål, som tilsammen var kilde til vedvarende strid: Landstingets sammensætning, folketingsparlamentarismen, og de provisoriske finanslove. Da Holstein-Ledreborg blev medlem af Folketinget i 1872, var det første punkt ikke længere aktuelt på den politiske dagsorden. 1866-grundloven sikrede – indtil 1913 – et konservativt landstingsflertal. Venstregrupperne havde været imod at gå på kompromis med Junigrundlovens lige almindelige valgret til Landstinget, men en fløj ledet af I.A. Hansen bøjede til sidst af, presset af den forfatningsmæssige såvel som den politiske situation, og accepterede en indskrænkning af den almindelige valgrets indflydelse på landstingsvalgene, idet der blev indført ulige valgret, således at alle vælgerne valgte den ene halvdel af valgmændene, de største skatteydere den anden halvdel. Debatten om Landstingets sammensætning blussede først op igen i de sidste år af Holstein-Ledreborgs levetid, hvilket bliver berørt senere i artiklen.

Ludvig Holstein-Ledreborgs indtræden i det offentlige liv fandt sted omkring 1872, og en tilsyneladende meget broget politisk profil manifesterede sig fra begyndelsen. På den ene side havde Holstein-Ledreborg visse fællestræk med sine, i reglen konservative, standsfæller. Han stod først i modsætning til Venstre og havde, skønt han foreløbig kun var stamherre, allerede i 1870 meldt sig ind i den konservative interesseorganisation Godsejerforeningen.¹⁰ På den anden side havde de konservative godsejere i reglen deres stærkeste forankring lokalt, i det

9 Hhv. *Rigsraadstidende* (RRT) 1864-65, Forhandlingerne paa Landstinget (LT), sp. 713 og RRT 1864-65 FT, sp. 1002.

10 RA, Godsejerforeningens Medlemsfortegnelse 1867-1910.

praktiske arbejde i sogne- og amtsråd. I den henseende var Holstein-Ledreborg atypisk. Hans tidlige engagement var i væsentligt mindre grad på lokalt end på nationalt plan. Han blev medlem af overbestyrelsen for De danske Skytteforeninger i 1871. Som katolik blandede han sig ivrigt i teologiske diskussioner i 1872, og hans provokerende stil kom klart frem, da han afsluttede den længere udgivelse *Evangelisk-luthersk – en negativ Bestemmelse* med følgende yderst ligefremme konklusion: »... saameget staar jo dog urokkeligt fast: 'Christendom' er det evangelisk Lutherske ikke«. ¹¹

I et religiøst homogent land som Danmark – samlet i den evangelisk-lutherske kirke – vidner et sådant udsagn om en stålsat ligefremhed hos forfatteren, måske endda et direkte behov for at sige sin mening klart og utvetydigt uden at bekymre sig om forsonlighedens fordele.

Kravet om parlamentarisme 1873

Det andet af de førnævnte stridspunkter, folketingsparlamentarismen, blev aktuelt med Det forenede Venstres stiftelse i 1870. Partiet etableredes med bl.a. parlamentarismen som programpunkt, og i 1873 fremkom det hidtil mest direkte krav om den parlamentariske styreformers indførelse i form af adressen til kongen vedtaget i Folketinget:

Opfyldelsen af det konstitutionelle Monarkis nødvendige Krav, at Regjeringen er i Overensstemmelse med det af den almindelige Valgret udgaaede Thing, og at dens Forberedelse og Ledelse af Lovgivningsværket følgelig sker med de Formaal for Øie, som Folket ved Valgene af sine Repræsentanter har tilkjendegivet som sine, er af afgjørende Betydning for Samfundets indre Udvikling, som kun under denne Forudsætning kan blive roligt fremadskridende og heldbringende ... Det er Følelsen af Thingets Pligt som Folkerepræsentation, der forbyder det at tilbageholde denne Udtalelse for Deres Majestæt. Thinget er overbevist om, at de Forventninger, hvorunder Deres Majestæt overdrog den nuværende Konseilspræsident at danne et Ministerium, have været, at det deraf fremgaaende Ministerium skulde kunne i Samklang med Folkets Repræsentation udføre et konstitutionelt Ministeriums Hverv. Da det har viist sig, at Ministeriet ikke kan dette, bør Thinget aabent udtale denne Kjendsgjerning for Deres Majestæt. ¹²

11 J.L. Holstein-Ledreborg: *Evangelisk-Luthersk – en negativ Bestemmelse*, København 1872, s. 130.

12 RDT 1872-73 Tillæg A (TA), sp. 3105-08.

Det er bemærkelsesværdigt, at netop modstanden mod folketingsparlamentarismen kunne forene den ellers temmelig forskelligartede samling af danske godsejere i denne periode. Hvor liberal en given godsejer end havde været i forbindelse med sammensætningen af Landstinget forud for grundlovsvedtagelsen i 1866, så var der ved adressedebatterne i 1870 og 1873 enighed blandt både Folketingets og Landstingets godsejere om at afvise folketingsparlamentarismen. Det virker oplagt også at knytte denne enighed til det store samtidige rykind af medlemmer i Godsejerforeningen. Denne var stiftet i 1843, men havde siden Junigrundloven kun spillet en marginal politisk rolle. Nu fik den en renæssance som konservativ standsforening for de største af landets jordbesiddere. Fra starten af sin politiske karriere udtrykte Holstein-Ledreborg sig klart og entydigt imod folketingsparlamentarismen. Som nævnt meldte han sig i 1870 ind i Godsejerforeningen, dvs. han fulgte indtil videre den almindelige tendens i godsejergruppen.¹³

Holstein-Ledreborg fik mulighed for at ytre sine argumenter imod folketingsparlamentarismen i debatten om Venstres forslag til adresse til kongen i foråret 1873. Det flertalsstyre, som parlamentarismen ville indføre, var ifølge ham ikke i overensstemmelse med den frihed, der skulle sikres det enkelte individ. Han fandt, at det enkelte individs rettigheder og friheder i reglen blev krænket, hvor sådanne systemer havde virket hidtil. Det primære argument, sagde Holstein, var dog ikke dette, men derimod:

... at man ved at opstille denne Sætning, at Regjeringen til enhver Tid skal være i Overensstemmelse med Folkethingets Flertal, derved stiller Flertallet ikke blot ved Siden af Thronen, men højere end Thronen, og det er Noget, som jeg for mit Vedkommende paa ingen Maade vil medvirke til ...¹⁴

Holstein-Ledreborg lagde i denne forbindelse ikke synderlig vægt på, at Landstinget kunne blive tilsidesat. Det var kongens frie position, der var i centrum og væsentlig, og Holstein-Ledreborg markerede således det samme synspunkt, som alene Højre normalt er blevet tilskrevet – nemlig at kongen frit skulle kunne vælge sin regering.

Holstein-Ledreborg var i debatterne om parlamentarismen i denne periode af næsten samme mening som den senere højrekæmpe og kultusminister, Jacob Scavenius, der ligeledes var medlem af Godsejerforeningen. Det eneste punkt, hvorpå de to afveg fra hinanden, var,

13 Jens Lei Wendel-Hansen: *De Jordbundne* (ph.d.-afhandling), Aarhus 2012, s. 78-79.

14 RDT 1872-73 FT, sp. 3805

hvorvidt den udtrykte frustration over de to tings tilsyneladende uoverstigelige uenighed i den såkaldte Schjørnings adresse¹⁵ fra december 1873 skulle manifestere sig i et decideret ønske om fjernelse af regeringen – et ønske, kongen jo så kunne rette sig efter eller lade være. Scavenius fandt, at selv dette var indgriben i kongens prærogativer, Holstein-Ledreborg derimod ikke.¹⁶ Begge støttede en absolut afvisning af Folketingets begrænsning af kongens indflydelse på regeringssammensætningen, men det var sværere at afgøre, i hvilken grad Folketingets ret til at indgive adresser til kongen kunne bruges til at udtrykke sig om kongens brug af de rettigheder, Grundlovens § 13 gav ham.

Den tidlige afvisning af folketingsparlamentarismen bragte dog tilsyneladende ikke Holstein-Ledreborg på kollisionskurs med Venstre. Ved efterårsvalget i 1873 – altså efter hans afvisning af Venstre-kravet om folketingsparlamentarisme i Folketinget – øgede han i forhold til 1872-valget sit stemmetal såvel som sin stemmeandel i den allerede – og efterfølgende kun endnu stærkere – Venstre-dominerede Lejre-kreds.¹⁷ En markering af Holstein-Ledreborgs tilknytning til bevægelsen har det uden tvivl også været, da Herthadalsmøderne atter påbegyndtes i 1874. Herthadalen lå på Ledreborgs jorder og var den foregående snes år blevet brugt til store folkelige møder. Det mest bemærkelsesværdige møde var formodentlig den store ejderdanske samling i 1861. Lokaliteten var i løbet af de foregående hundrede år blevet gjort til et nationalt mindested. Det blev opfattet som et sted, hvor store offerfester til ære for gudinden Hertha var blevet afholdt i århundrederne omkring Kristi fødsel. Denne association gjorde dalen til det perfekte sted for de store folkelige møder, som Venstre-bevægelsen i området forestod under forfatningskampen.¹⁸

I oktober 1875 meldte Holstein-Ledreborg sig formelt ind i Venstre. Han havde allerede forinden deltaget i partiets møder, men blev altså nu – efter Estrup-regeringens tiltræden i juni – fuldgældigt og formelt medlem.¹⁹ Få uger efter påbegyndte venstreavisen *Roskilde Tidende* artikelserien »Grundloven af 66 – Breve fra Folkethingsmand Holstein-Ledreborg«. Holstein-Ledreborg tog her udgangspunkt i demokratiet,

15 Efter folketingsmand for Venstre Caspar Peter Charles Casper Schjørning (1831-1913).

16 Wendel-Hansen 2012, s. 269. RDT 1873-74 FT, sp. 248-249, 259, 317.

17 Valgresultaterne kan findes i J.P. Nordengaard: *Valgene til Rigsdagen i 100 Aar*, Roskilde 1949, s. 54.

18 J.P. Nordengaard: »Herthadalsmøderne«, i *Fra Københavns Amt 1941-42*, s. 3-55, navnlig s. 21-37.

19 *Morgenbladet*, 6. oktober 1875, s. 2.

forstået som den jævne befolknings øgede politiske indflydelse, som et eftertragtet mål, men fordrede, at det skulle nås ved en ubetinget overholdelse af forfatningen. I den forbindelse behandlede han det centrale spørgsmål om, hvorvidt det, »vi« forlanger – overensstemmelse mellem regering og Folketing – var grundlovmedholdeligt. Han lagde vægt på, at kongens valg af ministrene nok var frit, jf. § 13, men valget af regeringens politiske farve var betinget af den potentielle regerings evne til at regere. Holstein-Ledreborg fremførte det som Grundlovens hovedtanke, at lovgivningsmagten hvilede på en overenskomst mellem konge og folk. Kongens regering behøvede penge, som folkets repræsentation måtte bevilge. Da Folketinget var en del af repræsentationen, måtte regeringen også være i overensstemmelse med Folketinget. Alternativt ville Folketinget kunne umuliggøre regeringens beståen.²⁰

Dette var i overensstemmelse med ordlyden i den adresse fra marts 1873, som Holstein-Ledreborg havde stemt imod, skønt den faktisk netop havde krævet »at Regjeringen er i Overensstemmelse med det af den almindelige Valgret udgaaede Thing«. ²¹ En mulig forklaring på de tilsyneladende modstridende udsagn kan findes i et langt senere indlæg fremsat i 1886 under debatten om Estrups grundlovstillæg – det såkaldte lotteriforslag (jf. nedenfor). Her påpegede Holstein, at det, Venstre hidtil havde krævet, var »Overensstemmelse mellem Regjeringen og Rigsdagen« – altså begge ting – men at folketingsflertallet bare ikke havde været til sinds at tale for Landstinget, men kun hævdede egne rettigheder. Han understregede, at adressen fra 1873 siden havde været genstand for »forsætlig Misforstaaelse« – nemlig at Folketinget krævede overmagten i forfatningen, hvilket ifølge Holstein-Ledreborg var blevet underkendt af Venstre i efterfølgende erklæringer. Det blev ifølge Holstein-Ledreborg »meget bestemt forklaret, at man ved Rigsdagen forstod begge Thing«. ²² I Holstein-Ledreborgs erklæring fra 1890, da han nedlagde sit folketingsmandat, fremstillede han dog situationen på en væsentligt anden måde, idet han skrev, at regeringen kun gjorde sin pligt, da den affejede 1873-adressen og dermed hævdede kronens og Landstingets ret. Ifølge erklæringen fandt han på denne baggrund selv adressen grundlovstridig, hvilket Venstre angiveligt også

²⁰ *Roskilde Tidende*, 4. november 1875, s. 1. *Roskilde Tidende*, 9. november 1875, s. 1. *Roskilde Tidende*, 16. november 1875, s. 1-2.

²¹ RDT 1872-73 TA, sp. 3107-3108.

²² Wendel-Hansen 2012, s. 284. RDT 1885-86 FT, sp. 547-548.

senere havde erkendt.²³ Holstein-Ledreborg fandt således ikke – trods selvmodsigelsen – hverken før eller siden, at den entydige folketingsparlamentarisme havde nogen plads i Venstre på noget andet tidspunkt end muligvis i tiden omkring 1873-adressen.

Holstein-Ledreborg havde som nævnt stemt imod denne, hvilket formentlig har været bredt kendt. Dermed synes der i udtalelsen om den forsætlige misforståelse fra 1886 også at ligge en erkendelse af, at han selv i 1873 havde misforstået adressen derhen, at den omfattede et krav om Folketingets overmagt i regeringssammensætningen. Ser vi på argumenterne fra den anden store ordfører og venstreleder i debatten i 1886, Chresten Berg, er det bemærkelsesværdigt, at dennes udtalelser i forhold til tidligere også var væsentligt modereret. I kølvandet på 1877-provisoriet havde Berg talt om »Flertallets politiske Ret til Magten« og 1873-adressen som »Demokratiets Program«. Ved debatten om lotteriforslaget i 1886 holdt han sig til påberåbelse af Folketingets bevillingsret – dvs. et forsvar for Folketingets rettigheder inden for de gældende rammer, ikke et argument for folketingsparlamentarisme.²⁴

Hverken Holstein-Ledreborg eller 1873-adressen forholdt sig til Landstingets mulighed for at påvirke en regeringssammensætning på samme måde, som det blev krævet, at Folketinget skulle kunne. At dette punkt forblev uinteressant, indikerer, at Holstein-Ledreborg talte samme sprog som det øvrige Venstre, hvilket igen understøtter, at Venstres fælles fodslag ikke omfattede folketingsparlamentarismen – i så fald havde punktet været af væsentlig større betydning og argumenterne mere udfoldede – men alene kampen for opretholdelse af Folketingets rettigheder som del af samarbejdet mellem konge og Rigsdag.

Holstein-Ledreborg sejrede i april 1876 i Lejre-kredsen med 849 stemmer mod højrekandidatens 11.²⁵ Skønt venstreavisen *Roskilde Tidende* enkelte steder selv nævnte »Folkets Flertals Ret til at have den overvejende Indflydelse«, hvad angik lovgivning, så blev Holstein-Ledreborgs syn på parlamentarismen ikke fra avisens side problematiseret i løbet af valgkampen og synes således uden betydning for Holstein-Ledreborgs status som den ledende venstremand i området.²⁶ Havde decideret folketingsparlamentarisme blot for visse dele af venstrefolkene i den udprægede venstrekreds været et kardinalpunkt, havde man antagelig opstillet en modkandidat.

23 J.L. Holstein-Ledreborg: *Til mine Vælgere og Meningsfæller*, København 1890, s. 2.

24 Wendel-Hansen 2012, s. 285. RDT 1877-78 TB, sp. 15-19.

25 Nordengaard 1949, s. 55.

26 *Roskilde Tidende*, 6. april 1876, s. 1.

Provisorieårene

Det tredje af de indledningsvis nævnte stridspunkter under forfatningskampen, de provisoriske finanslove, blev det store tema fra midten af 1870'erne. I artikelserien i *Roskilde Tidende* foregreb Holstein-Ledreborg benyttelsen af dette middel, som havde været en stående trussel, siden juraprofessor Henning Matzen i 1873 havde fremført teorien om, at en provisorisk finanslov var en mulighed, hvis Rigsdagen ikke levede op til sin forpligtelse og tilvejebragte en finanslov.²⁷

Lad da ogsaa Regjeringen udstede provisoriske Finantslove og opløse Folkethinget den ene Gang efter den anden; lad os – som Tankeexperiment – antage, at dette kunde ske uden at støde an imod Grundlovens § 25; ja, lad os endog antage, at Grundlovens § 49 slet ikke eksisterede, og at følgelig selv Skatterne kunde opkræves, hvad nyttede saa alt dette? Aldeles Intet. Det kan maa-ske logisk sammentænkes i et Studerekammer eller paa et Redaktionskontor, men det kan ikke praktisk gennemføres i den virkelige Verden; en Regjering med provisoriske Love og med Opløsninger, Nyvalg og Finantslovsnægtelse hver anden Maaned ..., en saadan Regjering er, selv om den juridisk var tænkelig, i det virkelige Liv en ubetinget Umulighed. Hvorfor? Fordi det i Virkeligheden ikke er paa juridiske Fantasier, men paa Vælger-nes Vilje, det under saadanne Forhold kommer an.

Estrup fremlagde i december 1885 sit forslag til grundlovstillæg, lotteriforslaget, ifølge hvilket et besluttende fællesudvalg skulle nedsættes som den sidste mulighed i en finanslovsuenighed mellem Folketinget og Landstinget. Kunne der ikke findes et flertal, skulle der trækkes lod. I denne debat er det tankevækkende, at såvel Berg som Holstein-Ledreborg alene forholdt sig til den nødvendighed, der lå i, at regeringen levede på Rigsdagens – og altså også, men ikke udelukkende, på Folketingets – tillid.²⁸ I den betoning, der i Bergs indlæg var på Folketingets større indflydelse på finansloven, kan der muligvis læses en tilslutning til i hvert fald en form for indirekte folketingsparlamentarisme.²⁹ Holstein-Ledreborg udtalte sig langt mere direkte. Han fandt, at så man

²⁷ Teorien fremførtes første gang i artikelserien i *Dagbladet* d. 15.-18. maj 1873 og senere samme år i udgivelsen *Grundloven og Folkets Selvstyrelse*. Han uddybede desuden pointerne i pjecen *Til Gjensvar* fra 1874. Begge udgivet i København.

²⁸ RDT 1885-86 FT, sp. 422-423, 520-521.

²⁹ RDT 1885-86 FT, sp. 423, 427, 429.

alene på rettighedernes udøvelse, var 1866-grundloven en »rent parlamentarisk Forfatning«. Parlamentet besad den væsentligste rolle – specifikt nævnte han bevillingsretten, der kunne umuliggøre ministeriets regeringsførelse. Men parlamentarisme havde hidtil været knyttet til den situation, at forfatningens tyngdepunkt lå i ét kammer. Rigsdagsparlamentarisme, delt parlamentarisme mellem de to kamre, opfattede han som umulig.³⁰ Således endte han med at fastslå, at 1866-grundloven i virkeligheden ikke var parlamentarisk, lige så lidt i øvrigt som den var monarkisk, da den intet midtpunkt havde. Det var en »Centrifugalforfatning«. Hvor kongen under 1849-grundloven, der havde været parlamentarisk, nærmest havde haft rollen som viseren på vægtskålen, fordi kamrene kun var ganske lidt uoverensstemmende, så spillede han nu, under 1866-grundloven, en mæglende rolle. Han måtte vælge det ministerium, som han fandt bedst egnet til at skabe et konstruktivt lovgivningsmiljø.³¹ I Holstein-Ledreborgs opfattelse var det regeringens eget ganske frie valg, om det ville begære sin afsked, men var der ingen penge, måtte den selv betale. Til gengæld var der derudover fuld enighed mellem Berg og Holstein-Ledreborg om, at kongen frit kunne afskedige regeringen uden at begrunde det.³²

Det er således ikke meningsfuldt af denne debat at slutte, at folketingsparlamentarismen var det store formål med kampen. Folketingsparlamentarismen blev af Holstein-Ledreborg fremstillet som den eneste mulige parlamentarisme, men det var et deskriptivt, ikke et normativt udsagn. Det umiddelbare fokus var ganske klart, at Folketingets bevillingsret skulle respekteres – hvad den ikke blev med de provisoriske finanslove. En vilje til at sætte kongens frie valg ud af kraft lå imidlertid ikke i de to venstreføreres argumentation. Holstein-Ledreborgs og Bergs indlæg var således mere eller mindre overensstemmende, og samtidig kan Holstein-Ledreborg ikke siges at have rykket sig nævneværdigt i sin opfattelse af folketingsparlamentarismen. Han mente måske nok, at folketingsparlamentarismen med tiden måtte blive virkelighed, men kun igennem udvikling, ikke gennem aktiv kamp for at få de øvrige parter til at bøje sig. Kongens rolle var fortsat den frie, men mæglende sammensætning af regeringen; heri lå udgangspunktet.

På lokalt plan indtog Holstein-Ledreborg i disse år rollen som den store venstreleder i det gamle Roskilde Amt. Dermed begyndte hans indsats at gå i en ny retning, jf. den tidligere konstatering af, at han i

30 RDT 1885-86 FT, sp. 539-540.

31 RDT 1885-86 FT, sp. 542-543.

32 RDT 1885-86 FT, sp. 429.

modsatning til andre politisk aktive godsejere mest plejede at engagere sig på nationalt plan. Han overtog i henholdsvis 1884 og 1885 formandsposterne i områdets Landboforening og Skytteforening som Venstres alternativ til de siddende højreledere. I begge tilfælde kostede denne venstremobilisering to af egnens konservative godsejere de ledende poster – henholdsvis F.V. Dannemand til Aastrup og Frederik Scheel til Ryegaard. Da Scheel i 1884 blev væltet som formand for Skytteforeningen, og Holstein-Ledreborg var indtrådt i bestyrelsen, havde egnens i den periode noget mere radikale venstreavis *Roskilde Dagblad* proklameret, at dette var starten på det projekt, som Venstre-bevægelsen havde sat i værk: »Venstrevalg overalt«.³³

Da Holstein-Ledreborg i 1890 nedlagde sit folketingsmandat, begrundede han det i en erklæring til sine »Vælgere og Meningsfæller«. Heri fastslog han, at 1866-grundloven var »anti-parlamentarisk«, fordi en parlamentarisk forfatning krævede, at der fandtes »én dominerende Vilje«. 1866-grundloven derimod var baseret på »Magtens Deling«, fordi hverken Folketingets, Landstingets eller kongens vilje alene kunne bestemme udviklingens gang:

Man kan have forskjellige Meninger om, hvorvidt Magtens Deling er et heldigt politisk Princip. Det indrømmer jeg. Jeg ansér det for det bedste, ja for det eneste retfærdige og sunde i et lille Land, hvor Opgaven er den størst mulige Frihed for alle dygtige og brugbare Kræfter, uden Hensyn til om det er Flertals- eller Mindretalskræfter, Konservative eller Gjennembrudskræfter. Det er i vor Tid den eneste Garanti for fuld personlig Uafhængighed og mod det politiske Partiregimente.³⁴

Men med provisorierne eksisterede, ifølge Holstein, netop partiregimentet. Al magt lå hos regeringen, fordi den med Landstingets støtte havde kræfter til at umuliggøre konstruktiv forhandling og overenskomst og dermed udelukke Folketingets indflydelse.

Når Holstein-Ledreborg således trak sig, var det ikke, fordi han var imod 1866-grundloven. Det var ikke, fordi folketingsparlamentarisme eller 1849-grundloven var hans politiske mål. Det var, fordi 1866-grundloven med dens magtdeling, dens uensartede viljer og dens krav om overenskomst mellem parterne ikke blev respekteret.

33 *Roskilde Dagblad* 20. april 1884, s. 1.

34 Holstein-Ledreborg 1890, s. 2.

Landstingets demokratisering

På baggrund af 1890-erklæringen står det klart, at Holstein-Ledreborg ikke fandt 1866-grundloven uhensigtsmæssig, når bare den blev overholdt – tværtimod faktisk. De to forskelligt indrettede ting muliggjorde forskellige grupperes kommen til orde i den politiske debat. Navnlig i et lille land som Danmark var dette givende, og forfatningen kunne, hvis den blev overholdt, sikre »Alles Frihed og Alles Ret«. ³⁵

I 1902 gjorde Holstein-Ledreborg indsigelse mod venstreregeringens opfattelse, at en opløsning af Landstinget også omfattede de af kongen på livstid udnævnte medlemmer. Holstein-Ledreborgs grundlovstolkning bundede i, at de kongeligt udnævnte ved deres udnævnelse på livstid ikke kunne siges at være under nogen varig kontrol, at de dermed ikke kunne siges at være deciderede repræsentanter hverken for konge eller folk, og at de derfor heller ikke kunne omfattes af den appel til vælgernes mening, som var implicit i et tings opløsning. ³⁶

Dette er formentlig det eneste holdbare, man kan komme til naar man bøjer sig for Grundlovens Ord og for det, der bevisligt kan hævdes som dens Mening, der utvivlsomt ikke var den, at give de skiftende Ministre et Middel til at tvinge Landstinget, men tværtimod at tilføre dette ved sit Valgsystem stærkt interessede Ting, et uden for den aktuelle Partikamp staaende Element, der ved sin Uafhængighed og ved at være et Udtryk for de politiske Traditioner just var egnet til at gøre Landstinget til det 'konservative' Ting, man i 1866 vilde skabe, lige uberørt af overilede Reformlyster som af reaktionære Tilbøjeligheder – altsaa til en Garanti for den forfatningsmæssige Udvikling. ³⁷

Regeringen Deuntzer var i 1901 som den første regering i mange år blevet dannet med rod i et folketingsflertal, og regeringens ønske om at kunne indsætte nye kongevalgte – underforstået: venstremænd – i Landstinget, ville indskrænke dettes indflydelse og flytte Grundlovens tyngdepunkt stadig tættere på Folketinget. Dette kan altså læses som et forsvar for Landstingets rettigheder over for Folketingets og dermed bekræfte, at Holstein-Ledreborgs mål var opretholdelsen af magtens deling – ikke Folketingets eneherredømme.

³⁵ Holstein-Ledreborg 1890, s. 2.

³⁶ Nordengaard 1941-42, s. 42-43; J.L. Holstein-Ledreborg: »Om Landstingets livsvarige Medlemmer« i *Tilskueren* 1902, s. 442-443.

³⁷ Holstein-Ledreborg 1902, s. 443.

Intet tyder på, at Holstein-Ledreborg havde Landstingets demokratisering som hjertesag, og mindre interessant bliver dette ikke af, at Holstein-Ledreborg havde stået nær toppen af listen, da kongen i 1901 skulle bede en venstremand danne regering – Holstein-Ledreborg takkede dog nej.³⁸ At han året efter overhovedet fandt det naturligt at blande sig i denne debat og dermed lægge sig ud med det, der hidtil i litteraturen har været betragtet som det gængse venstrestandpunkt, må netop mane til forsigtighed med hensyn til entydige udtalelser om Venstres standpunkt også på dette område. Venstres opfattelse af Landstingets sammensætning var ikke med nødvendighed knyttet til en inderlig kamp for dets demokratisering og stadig øgede overensstemmelse med Folketinget, så Folketinget kom til at danne det forfatningsmæssige tyngdepunkt.

Året efter Holstein-Ledreborgs død, 1913, stillede grevens søn, den sjette lensgreve Josef Holstein-Ledreborg, op til folketingsvalget. Han stillede sig som modstander af regeringen Berntsens forfatningsforslag, der baserede landstingsvalget på almindelig valgret, og fandt det ønskværdigt at blive ved 1866-grundloven, indtil man kunne finde et bedre grundlag for et tokammersystem, hvor kamrene ikke var ens indrettede. Skønt det ikke er rimeligt at tage faderen til indtægt for sønnens holdninger, så er det interessant – og også i overensstemmelse med de i denne artikel fremførte pointer – at sønnen ikke så nogen uoverensstemmelse mellem sin egen og faderens stilling til Landstinget og 1866-grundloven i det hele taget.³⁹ Ved valget formåede Josef Holstein-Ledreborg i den nu radikalt dominerede Lejre-kreds at få godt 20 % af de afgivne stemmer – et meget hæderligt resultat, også selvom man indkalkulerer, at egnens konservative minoritet naturligvis i lensgreven havde fundet en god kandidat at stemme taktisk på. Herthadalen ved Ledreborg Slot, der i 1870'erne og 1880'erne havde dannet rammen om de store folkelige venstremøder, blev endnu engang taget i brug til politisk møde, hvor både den siddende venstremand, den radikale kandidat og så greven selv var talere. Dalen havde stor signalværdi som Ledreborgs tilknytningspunkt til den folkelige politiske vækkelse, og den brede lokale støtte til arrangementet – deltagernes antal blev opgjort til 1500 – indikerer, at Josef Holsteins standpunkt i forhold til Landstinget ikke entydigt medførte hans udelukkelse fra Venstrefolkernes gode selskab.⁴⁰

38 Povl Engelstoft: »Under grundloven af 1866«, i Jul. Bomholt m.fl. (red.): *Den danske Rigsdag 1849-1949* bd. II, København 1951, s. 189.

39 *Roskilde Avis*, 5. maj 1913, s. 2.

40 Se referat i *Roskilde Dagblad*, 13. maj 1913, s. 1-2.

Der er således ikke meget, der tyder på, at venstrehøvdingen Ludvig Holstein-Ledreborg støttede en demokratisering af Landstinget. Skønt sønnen i løbet af valgkampen 1913 blev hængt ud for at stå »i den konservative Lejr«, ⁴¹ så underbygger den samtidige, men dog kun midlertidige modstand mod landstingsreformen fra en række venstremænd i Landstinget muligheden for, at en vis skepsis gjorde sig gældende inden for den moderate fløj af Venstre. ⁴²

Sammenfatning

Den idealisme, som Erik Henrichsen i *Mændene fra Forfatningskampen* tilskrev Holstein-Ledreborg, udlægger Henrichsen selv på følgende måde:

... en Idealisme, som den udvikler sig hos den Enkelte, der uden verdsligt Formaal, i fuldkommen personlig Uafhængighed af Kampen mellem Samfundsklasserne, søger sit lidenskabelige Sinds Higen tilfredsstillet i Kampen for et Princip. Dette Princip var for Holstein som Politiker *Forfatningen*. ⁴³

På baggrund af de konklusioner, jeg har forsøgt at fremstille i denne artikel, er dette ikke en urimelig udlægning af Holstein-Ledreborgs position, om end det kan virke mærkværdigt at beskrive dette standpunkt som idealistisk. Holstein-Ledreborg synes samlet set – om end i forskellige perioder med forskellig betoning – at have stået netop på 1866-forfatningens grund. Det var denne forfatning, han henviste til som den, der skulle overholdes, og det var denne forfatning med de to uensartede ting, der, ifølge Holstein, ville virke bedst til fædrelandets gavn, når kun den blev overholdt. Dermed var folketingsparlamentarismen ham også imod, fordi den netop ville skabe et tyngdepunkt i Folketinget, hvilket ifølge Holstein-Ledreborg stred mod forfatningens idé.

At Henrichsen tilskriver Holstein-Ledreborg idealisme, synes alene begrundet i, at det stærkt fragmenterede politiske parti, som Holstein-Ledreborg knyttede sig til, senere stod som forfatningskampens sejrherre. Men netop Holstein-Ledreborgs forsvar for den bestående forfatning fastslår, hvor bred den daværende venstrebevægelse reelt var. Fløjene kunne kun mødes i forsvaret for Folketingets ret. Det radikale

41 *Roskilde Tidende*, 13. maj 1913, s. 1.

42 *Roskilde Avis*, 28. april 1913, s. 1.

43 Henrichsen 1913, bd. 1, s. 278.

ønske om Folketinget som tyngdepunkt i forfatningen abonnerede Holstein-Ledreborg ikke på, og en sådan linje blev da også nedtonet eller ligefrem frafaldet af partiet som helhed, selv i forfatningskampens mest intense år under Estrup, hvilket Holstein-Ledreborg gentagne gange fremhævede.

Som vist i denne artikel er der ikke noget, der tyder på, at Holstein-Ledreborg kom på kant med Venstre – hverken som parti eller som bevægelse – på grund af sin modstand mod folketingsparlamentarismen. Såvel på nationalpolitisk plan som i det lokale foreningsliv vandt han en position som prominent venstrefører.

Disse pointer er på to måder afgørende i opfattelsen af forfatningskampen. For det første var det store stridsspørgsmål mellem Højre og Venstre ikke folketingsparlamentarismen, som ellers både Kristian Hvidt og Claus Friisberg har hævdet det. Det definerende for partidelingen under forfatningskampen synes snarere at have været, hvilken stilling man indtog i forhold til Estrup-regeringens provisoriske finanslove og dermed tilsidesættelsen af Folketingets bevillingsret. Det var altså et forsvar for Folketingets rettigheder – ikke i sig selv et forsøg på at begrænse hverken kongens eller Landstingets.

For det andet kan Venstre som helhed på denne baggrund kun meget vanskeligt kaldes en entydigt liberal partidannelse. Holstein-Ledreborgs ledende rolle i partiet indebærer, at man med rimelighed kan argumentere for, at der i de moderate rækker var et større antal, der på grundlag af Michael Freedens definition snarere var konservative end liberale. Deres udgangspunkt var, som Niels Neergaard også skriver det i sin fremstilling af Holstein-Ledreborgs position, 1866-grundloven med dens deling af magten og deres mål en respekt for Folketingets forfatningsmæssige position.⁴⁴ Da de provisoriske finanslove, ifølge Venstre, var i strid med Rigsdagens, herunder Folketingets, bevillingsret, kunne de let forenes med de radikale kræfter på dette område, men dér holdt enigheden også op. Respekten for Folketingets forfatningsmæssige position betød for disse moderate kræfter ikke en enighed med de radikale elementer om, at forfatningens tyngdepunkt skulle ligge i Folketinget. Der lå alene i det, at regeringen skulle respektere, at Folketinget havde vetoret. Udgangspunktet var, at den forfatning, man havde, skulle respekteres – ikke at man skulle have en ny.

1866-grundloven var baseret på konsensus – et kompromis, hvor sikringen af et konservativt element i forfatningen havde været det cen-

44 Neergaard 1936, s. 528-529.

trale.⁴⁵ Skønt denne konsensus i 1866 lå et andet sted end i 1849, hvor forhandlingerne endte med en noget mere liberal grundlov end den gennemsete fra 1866, så var det, som Jeppe Nevers har vist det, også i 1849 intentionen snarere at værne imod demokratiet end at etablere det som styreform.⁴⁶ Det er kontinuiteten i denne tilgang til forfatningen, der kan følges ikke bare til Højre i provisorieårene, men altså også til de moderate dele af Venstre, der stod bag Holstein-Ledreborg.

Disse resultater af analysen af Ludvig Holstein-Ledreborgs udtrykte holdninger – i særdeleshed angående folketingsparlamentarismen – inviterer til fortsat drøftelse af den danske forfatningskamp. Skal der kastes lys over de forskellige positioner, der påvirkede denne kamp, bør man holde sig for øje, at den ikke entydigt udspillede sig mellem konservative provisorister og liberale demokrater. Et bedre udgangspunkt kunne være at se begivenhederne som en strid om, hvilke roller der skulle tildeles det konstitutionelle monarkis forskellige dele. Der har formodentlig været mange synspunkter, og Folketingets overherredømme var kun et af dem – tilsyneladende endda liggende i den ydre ende af spektret.

SUMMARY

Ludvig Holstein-Ledreborg and the Constitutional Struggle

Like his peers among major Danish landowners count Ludvig Holstein-Ledreborg (1839-1912) took a firm stand against parliamentary government when *Venstre* [literally: »the Left«, a major party with progressive attitudes that represented the rural population] in 1873 demanded that the king choose a government backed by a majority in the Danish second chamber, *Folketinget*.

Nevertheless – unlike most others in his social position, who were typically Conservative – Holstein-Ledreborg joined *Venstre* in 1875 and soon became a leading figure. No internal conflict arose on that account, for the essence of the constitutional struggle during the Estrup administration 1875-94 was not the question of whether to adapt a parliamentary system of government or not. The core issue for the opposition was to secure the legislative power of *Folketinget* as stipulated by the constitution. The government circumvented this rule by provisional budgets not endorsed by parliament.

Holstein-Ledreborg firmly dismissed the notion that the real intention of the opposition when advancing the claim in 1873 had been to make the government dependent on the approval of *Folketinget* alone instead of being appointed by and held accountable to the king. Indeed, when Holstein-Ledreborg left

45 Niels Clemmensen: »Fra Junigrundlov til revideret Junigrundlov 1849-1866«, *Den Jyske Historiker*, nr. 83/84, s. 193-202.

46 Jeppe Nevers: *Fra skældsord til slagord – Demokratibegrebet i dansk politisk historie*, Odense 2011, s. 98.

Danish politics in 1890, he felt it was urgent to make clear once again that he was strictly against parliamentary government. What he favoured and had always fought for was cooperation between the two chambers and between these and the king's government in order to include the whole nation in political affairs and maintain equilibrium in the polity.

By implication, Holstein-Ledreborg did not necessarily or even probably long for democratization of the first chamber, *Landstinget*, which since 1866 was elected by unequal suffrage, favouring the landowners. Arguing against such a reform during the election campaign of 1913, Holstein-Ledreborg's son claimed to be in agreement with the views of his late father on this matter.

The analysed case suggests that the protracted struggle over the constitution in Denmark is not adequately defined by the cleavage between liberal democrats and conservative provisionalists alone. Over long periods, the moderate factions in *Venstre*, Holstein-Ledreborg being one of the leaders, did not call for democratizing the constitution, but for holding it in respect in its entirety, including but not restricted to *Folketinget*.